

УДК 32:316.61 – 057.875

А. А. КАРНАУХ

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, м. Київ

ПРОЦЕС ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 2(18), с. 205–209

Визначаються сутнісні особливості політичної соціалізації студентської молоді, зокрема з'ясовується специфіка соціалізаційного процесу виходячи із загально-го трактування соціалізації в науці.

Державотворчі процеси, що проходять у сучасному українському суспільстві, спонукають до глибокого осмислення політико-психологічних аспектів проблеми соціалізації молоді, зокрема студентської. Більшість учених розглядають проблему соціалізації як процес входження молоді у соціум шляхом засвоєння нею соціального та політичного досвіду, накопиченого суспільством і сконцентрованого у традиціях і нормах поведінки. Провідною проблемою є створення ефективних механізмів інтеріоризації особистістю цілей і цінностей панівної в суспільстві політичної культури. Якщо раніше така культура, що ґрунтувалася на цінностях жорсткого тоталітарного суспільства, приписувала людині певну модель ставлення до влади й поведінки в соціумі, то нинішні моделі є плюралістичними, розрахованими на співіснування різноманітних політичних сил і поглядів.

Дослідимо механізм і специфіку політичної соціалізації сучасної студентської молоді. Перед розглядом поняття “політична соціалізація” з'ясуємо поняття “соціалізація”.

З'явившись на світ, кожна людина, чи індивід, починає поступово освоювати людську культуру, набувати своїх особливостей, входити в суспільство, самоутверджуватися серед інших людей і стає особистістю. Це підводить нас до важливих понять соціалізації. П. Бергер стверджує: “При первинній соціалізації немає жодних проблем з ідентифікацією, оскільки немає вибору значущих інших... Батьків не вибирають... Через те, що у дитини немає вибору значущих інших, її ідентифікація з ними виявляється квазіавтоматичною... Дитина інтерналізує світ своїх значущих інших не як один з багатьох можливих світів, а як єдино існуючий та єдино мислимий. Саме тому світ, інтерналізований у процесі первинної соціалізації, набагато міцніше вкорінений у свідомості, ніж світи, інтерналізовані в процесі вторинної соціалізації” [2, 219].

З урахуванням того, що дефініцію поняття “соціалізація” робила велика кількість дослідників, зупинимося на окремих прикладах, які є, на нашу думку, найсуттєвішими. І. Кон розглядає соціалізацію як процес засвоєння індивідом

соціального досвіду, певної системи соціальних ролей і відносин.

У 60-ті роки ХХ ст. активно працював над проблемами взаємозв'язку понять І. Огородников, визначаючи соціалізацію й соціальне формування як більш широкі й базові поняття по відношенню до виховання.

Досить цікавими є погляди Л. Соханя, С. Батеніна, Н. Андреєнкової, в яких висловлено думку про деяку антропологічну роль процесу соціалізації, що визначає виокремлення людини зі світу тварин.

У 70-ті роки над різноманітними аспектами процесу соціалізації особистості працювали Ю. Левада, Є. Кузьмін, А. Мудрик, В. Марков, В. Сухомлинський та ін.

Ю. Левада, розуміючи під соціалізацією засвоєння індивідом норм, культури суспільства, звертає увагу на те, що цей процес проходить через малу групу найближчого оточення.

Є. Кузьмін стверджує, що головним у процесі соціалізації є входження особистості в групу на основі таких механізмів, як наслідування, навіювання, конформізм, свідоме дотримання зразків, вплив масових засобів комунікації й культури.

Похідним від загального поняття “соціалізація” є термін “політична соціалізація”, який у 50–60-ті роки минулого століття міцно входить до наукового політологічного лексикону. Свідченням тому є його широке використання у працях Г. Алмонда, С. Верби, Р. Зігель, Д. Істона, Р. Гесса, П. Шарана, Г. Хаймена. Саме з іменем останнього автора пов'язане безпосереднє використання терміна у праці “Політична соціалізація”, яка вийшла друком у 1959 р.

Так, американський політолог Ф. Грінштейн стверджує, що використання цього поняття можливе в таких ситуаціях:

- 1) при вивченні політичних орієнтацій у дітей;
- 2) при вивченні норм і правил, які переважають у суспільстві;
- 3) при вивченні впливу різноманітних політичних теорій на громадян у будь-якій стадії їх життєвого циклу;
- 4) у ході спостережень за діяльністю інститутів соціалізації, які є своєрідними каналами впливу суспільства на людину.

Під політичною соціалізацією слід розуміти сукупність тих форм діяльності, внаслідок яких індивід чи група засвоює політичну культуру, набуваючи тим самим властивості політичної суб'єктивності.

Політична соціалізація — це процес входження людини в політичне життя суспільства, що передбачає оволодіння певними політичними цінностями, нормами, взірцями поведінки, способами політичної діяльності і поведінки, а також творчо-активне ставлення до них. Уже у підлітковому віці під впливом педагогічних настанов і родинних умонастроїв починається етап політичної соціалізації. Але при цьому політичні інтереси ще не стають складовими життєвих виборів підростаючого покоління.

Окремі аспекти політичної соціалізації достатньо широко розглянуто у науковій літературі. Філософсько-соціологічні аспекти відображено у працях А. Бандури, Д. Істона, Н. Недикова, Б. Скінера, Е. Швачко та ін. Політологічні проблеми висвітлювали Е. Головаха, С. Макеєв, А. Надточій, В. Павловський, В. Пухляк, С. Разуваєв, С. Рошин, О. Шестопал. Деякі питання політичного виховання розкрито у дослідженнях Н. Гаврилова, І. Жадан, О. Кожемякіна, Л. Лепіхова, С. Максименко.

Власне соціалізація починається в самому ранньому дитинстві і не припиняється до глибокої старості. Вона охоплює всі процеси залучення індивіда до культури: його навчання і виховання, взаємодію з іншими людьми, освоєння ним цінностей і норм суспільства, різних соціальних ролей і видів спільної діяльності, набуття певних прав і обов'язків, поглядів, звичок та ін. Інший вид соціалізації забезпечують численні соціальні інститути, у тому числі школа й освіта. “Вторинна соціалізація являє собою інтерналізацію інституціональних чи інституційно обґрунтованих підсвітів... Вторинна соціалізація — це набуття специфічно-рольового знання, коли ролі прямо чи побічно пов'язані з розподілом праці”, — вважає П. Бергер [2, 225]. Внаслідок цього людина з біологічної істоти поступово перетворюється на істоту соціальну, здатну жити і діяти в суспільстві.

Соціалізація — двосторонній процес. Перша сторона процесу соціалізації — засвоєння соціального досвіду — характеризує те, як середовище впливає на людину; друга його сторона характеризує момент впливу людини на середовище за допомогою стосунків, діяльності і спілкування. П. Бергер стверджує: “...Первинна соціалізація не може відбуватися без емоційно зарядженої ідентифікації дитини з її значущими іншими, вторинна соціалізація здебільшого може обійтися без такої та ефективно протікати лише на тлі взаємної ідентифікації, що є складовою будь-якої комунікації між людьми. Грубо кажучи, необхідно

любити свою матір, але не вчителя. Соціалізація в більш дорослому житті звичайно починається для того, щоб упоратися з емоційними спогадами дитинства, з метою радикальної трансформації суб'єктивної реальності індивіда” [2, 230]. Саме ці феномени, що актуалізують формування особистості в динамічному соціальному житті, фіксують не тільки пасивне її прийняття, а й передбачають активність індивіда у застосуванні перетворюючого досвіду, мобілізації суб'єкта на побудову певної стратегії організації і самоорганізації в межах структурної моделі соціуму.

“Небезпека екзистенціалізму, — відзначає Е. Еріксон, що, як і раніше, адресується молодим, — у тому, що він ухиляється від відповідальності за процес зміни поколінь і, таким чином, захищає безплідну ідентичність. Вивчення біографій різних людей виявило, що за межами дитинства, яке закладає етичні основи нашої ідентичності, та ідеології юності тільки етика зрілого віку може гарантувати наступному поколінню можливість пройти повний цикл людського життя. А тільки це дозволяє індивіду подолати межі своєї ідентичності — по-справжньому досягти дійсної індивідуальності й одночасно зробити крок за її межі” [6, 51].

Орієнтація молоді на життя в системі ринкових економічних відносин, на наш погляд, — найактуальніше завдання державної влади й освіти. Для формування інноваційної поведінки молоді в соціально-економічній сфері необхідно чітко уявляти собі модель соціального виховання, а також відповідні сучасним вимогам форми і засоби (механізми) соціалізації. А тому своєю “середньорозвиненою” свідомістю, налаштованою лише на прагматичний інтерес професіоналізації кадрів, наша освіта по-своєму інтерпретує цю безперервність як постійне професійне перенавчання. У підсумку виходить “нудотне довічне вікування всіх і вся за аудиторними столами, що являє собою, звичайно ж, блеф, чергове дороге педагогічне прожектерство” [5, 19].

Стратегічним орієнтиром соціалізації української молоді має стати ідея формування нової генерації людей з інноваційним, творчим типом мислення, з розвиненою світоглядною культурою; висококваліфікованих професіоналів з етично відповідальним ставленням до світу. “На відміну від усіх попередніх століть писаної історії, ХХ століття ознаменувалося надзвичайно швидким, “катастрофічним” зростанням народонаселення планети і настільки ж приголомшуючим зростанням кількості і номенклатури нових речей.

Це призвело до того, що старі соціальні просвітницькі установи та інститути не встигають тепер упоратися з такою масою людей, соціалізувати і “окультурити” їх належною мірою. Звідси така надмірна в наш час кількість ледь соціалізованих напівлюдей, не здатних до творчої діяльності, але здатних і схильних до руйнування культури, а також до взаємо- і самознищення”, — відзначає Б. Вишеславцев [4, 11]. Суспільний ідеал нового типу соціальності — благополуччя кожного є неодмінною умовою благополуччя всіх і навпаки.

Тривалий час тоталітарна педагогіка розглядала особистість тільки як об'єкт виховання. Людина ж (навіть дитина, тим більше юнак) виступає у процесі соціалізації як система, що самоорганізується, суб'єкт, що має свої мотиви, потреби, що ставить сам собі цілі. Звідси сутністю соціалізації є як входження у світ конкретних соціальних зв'язків, так і освоєння соціального — загальної характеристики людства. “Головне в гуманістичному вихованні — створення умов для цілеспрямованого систематичного розвитку людини як суб'єкта діяльності, як особистості та як індивідуальності. Виховання, будучи частиною соціалізації особистості, здійснюється через освіту й організацію життєдіяльності вихованців”, — вважає А. Бодальов та ін. [3, 16].

У вузах не тільки відбувається професійне становлення особистості, а й формується громадянин, повноцінний суб'єкт суспільно-політичного життя, політик, громадський діяч. Які ж особливості характерні для системи вищої освіти як найважливішого соціалізаційного інституту?

1. Освіта, яку отримує частина молоді, продовжуючи навчання у вузах, є не загальною, а спеціальною, професійною. Саме навчання у вищих закладах розглядається як особливий вид трудової діяльності (навчальна й виробнича практика та ін.). Це сприяє певній матеріальній незалежності студентів від батьків, особливо якщо це підкріплено отриманням стипендії. Свого апогею в цей час досягають і відносини, які ґрунтуються на коханні й взаємних симпатіях і неминуче супроводжуються початком активного статевого життя — найважливішим атрибутом самостійності, якої не було у шкільні роки.

2. Вища освіта все більше стає не тільки свідченням інтелектуальних здібностей власників дипломів, а й необхідною умовою існування людини в сучасному світі.

3. Отримання вищої освіти припадає на час розквіту життєвих, інтелектуальних, творчих сил людини, саме в цьому віці закладаються всі основ-

ні світоглядні основи, з якими особистість увійде в наступні соціалізаційні інститути. Ця особливість вищої освіти як соціалізаційного інституту суттєво трансформується в останні роки. Тривалі десятиліття провідною фігурою в системі вузівської й узагалі освіти був викладач — носій знань, культури, наукового світогляду. Сьогодні акценти змістились, і відбулось це не тільки з огляду на демократизацію освітнього простору й зростання суб'єктивізації студентства. Найважливішим внутрішнім чинником стало повсюдне впровадження нових освітніх технологій, дистанційного навчання, організації навчального процесу на принципах Болонського процесу. Все це разом зміщує центр відповідальності за результати навчання в бік студентської ініціативи, активності, прагнення самостійно оволодіти необхідними знаннями.

4. Найважливіша особливість системи вищої освіти полягає в тому, що процес оволодіння сучасними науковими знаннями й практичними вміннями в різних галузях людської діяльності доволі тривалий, навіть при всіх спробах не вдається скоротити його менш ніж на 5 років.

5. Система вищої освіти чутливо реагує на суспільні запити в економічній, технологічній, у тому числі політичній, галузях. Уже сьогодні багато вузів країни налагоджують партнерство із суспільними, політичними, соціальними інститутами, що, безумовно, розширює соціалізаційні можливості для випускників.

6. Найважливішою особливістю системи вищої освіти як соціалізаційного інституту є те, що фактично тільки вона реально сприяє процесу залучення молоді в особливий вид людської діяльності — у науково-дослідну сферу.

7. Найважливішою особливістю системи вищої освіти як інституту соціалізації є підготовка студентської молоді, яка змогла б стати новою генерацією української інтелігенції, бізнес-еліти, діячами культури світового рівня та ін. Особливість процесу полягає в тому, що жоден із соціальних інститутів українського суспільства (сім'я, школа, трудовий колектив, армія, церква) неспроможний забезпечити його повноцінну реалізацію так, як це відбувається у вузах. Це пояснюється особливостями віку молоді, її специфічними соціально-психологічними характеристиками, а також професійними педагогічними впливами й особливою атмосферою вузівського життя, яка визначається нами як культурно-освітній простір вищого закладу.

Виходячи із викладеного під політичною соціалізацією студентської молоді будемо розуміти

процес активного засвоєння студентами ідеологічних і політичних цінностей, норм, наявних у суспільстві, й перетворення їх в усвідомлену систему соціально-політичних установок. У цьому процесі внутрішня й політична активність особистості, досвід і свідомість зазнають зовнішніх впливів таких чинників: засобів масової інформації, міжособистісного спілкування, політичних партій, трудових колективів. У класичній соціалізаційній теорії ці чинники називають агентами соціалізації, під якими розуміються "люди, заклади, відповідальні за навчання культурним нормам і засвоєння соціальних ролей" [1].

Отже, політична соціалізація молоді, зокрема студентської, забезпечує спадкоємність як суспільного, так і політичного розвитку соціуму і сприяє досягненню консенсусу та злагоди між суспільством і молодим поколінням, дає змогу молоді адаптуватися до тих обставин, які склалися в суспільному житті, та виконувати там певні функції управління справами соціуму і політичної системи.

Стосовно концепції політичної соціалізації молоді важливо відзначити, що це відносно нова концепція. Найважливішою особливістю політичної соціалізації молоді є те, що сьогодні вона не зводиться до збереження цінностей політичного устрою, який панував раніше. Мета політичної соціалізації молоді полягає у формуванні особистості, вміння адаптуватись у суспільстві, у процесах, що відбуваються не тільки у політичній сфері; в умінні засвоїти досвід, який був накопичений старшими поколіннями; в умінні знайти своє місце в конкретному суспільстві, а також в умінні висловлювати власну думку.

Сучасна політична, соціально-економічна, культурно-освітня ситуація в Україні не залишає сумнівів у тому, що найближчим часом система вищої освіти домінуватиме як провідний соціальний інститут у процесі політичної соціалізації студентської молоді.

Література

1. *Александр Дж.* Парадокси громадянського суспільства // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 1991. — № 1. — С. 27–41.
2. *Бергер П., Лукман Т.* Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания / Пер. с англ. Е. Руткевич. — М.: Медиум, 1995. — 333 с.

3. Бодалев А. А., Малькова З. А., Новикова Л. И и др. Концепция воспитания учащейся молодежи. — М.: Просвещение, 1994. — 65 с.

4. Вышеславцев Б. П. Этика преображенного Эроса. — М.: Республика, 1994. — 368 с.

5. Пахомов Н. Н. Кризис образования в контексте глобальных проблем // Культура, образование, развитие индивида. — М.: Просвещение, 1990. — 76 с.

6. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. — М.: Прогресс, 1996. — 344 с.

Досліджено особливості політичної соціалізації української молоді. Політична соціалізація студентської молоді розглядається як частина професійної й загальної культури майбутнього спеціаліста, що покликана забезпечити його активну участь у розбудові демократичного суспільства в Україні. Визначено певні нюанси, які є принциповими для побудови концепції політичної соціалізації студентської молоді.

Исследованы особенности политической социализации украинской молодежи. Политическая социализация студенческой молодежи рассматривается как часть профессиональной и общей культуры будущего специалиста, которая призвана обеспечить его активное участие в утверждении демократического общества в Украине. Обозначены определенные нюансы, принципиальные для утверждения концепции политической социализации студенческой молодежи

The article is dedicated to the features of the political socialization of Ukrainian student body research. The political socialization of the student youth is considered as the part of the professional and common culture of the future specialist which is called to ensure his active participation in democratic society of Ukraine development. Certain nuances are determined which are fundamental for the construction of the political socialization of the student youth concept.

Надійшла 13 лютого 2008 р.